

Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει μιὰ προσπάθεια συστηματικῆς ἐπεξεργασίας τῶν θεμελιωδῶν ἀπαντήσεων τῆς βυζαντινῆς θεολογίας στὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα, στὸ ἐρώτημα γιὰ τὰ ὄντα καὶ τὸ εἶναι — τὴ φύση τῶν ὄντων καὶ τὴ γνωστικὴ προσέγγιση τοῦ εἶναι. Ἡ ὅλη δομὴ τῆς ἐργασίας συνοψίζει αὐτὲς τὶς ἀπαντήσεις σὲ δυὸ βασικὲς κατηγορίες: τὸ π ρ ὅ σ ω π ο καὶ ὁ ἔ ρ ω ς, ποὺ συγκεφαλαιώνουν τὴν ἐρμηνεία τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τὸν καθολικὸ «τρόπον τῆς ὑπάρξεως», τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ γνώση τῆς ἀλήθειας κάθε ὑπαρκτῆς καὶ ὑπαρκτικῆς πραγματικότητας.

Στὴ διδαχὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων τῆς βυζαντινῆς περιόδου τὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα τίθεται ὄχι ὡς ἀπαίτηση νοητικῶν-ἀντικειμενικῶν ὁρισμῶν, δὲν ἐξαντλεῖται ὡς ἀπόκριση στὴ σύμπτωση τῆς ἔννοιας μὲ τὸ νοούμενο ἀντικείμενο· εἶναι μιὰ βιωματικὴ - ἠ θ ι κ ῆ πρόκληση ἀναγωγῆς στὴν «κατὰ φύσιν» ἀλήθεια τῆς ὑπαρξης — καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια βρῖσκει στὴ διανοητικὴ διατύπωση ἀπλῶς τὸ ἔνδυμα ἢ τὰ ὄρια προστασίας της. Ἡ προσέγγιση τοῦ ὄντολογικοῦ προβλήματος — τῆς ἀλήθειας τῶν ὄντων καὶ τῆς γνώσης τοῦ εἶναι — προϋποθέτει τὴν ὑπαρκτικὴ ἀκεραιότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἐνότητα ν ο ὦ καὶ κ α ρ δ ί α ς, λ ὁ γ ο υ καὶ π ρ ά ξ ε ω ς, ἠ θ ο υ ς καὶ ε ἶ ν α ι, ἐνότητα ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν καθολικὴ ἀμεσότητα καὶ τὴ βιωματικὴ ἀποδεικτικότητα τῆς «ἀληθοῦς γνώσεως».

Ἡ δυναμικὴ - ἠθικὴ αὐτὴ προσέγγιση τοῦ ὄντολογικοῦ προβλήματος βρῖσκει τὴν καταρχὴν διατύπωσή της στὶς πραγματικὲς (καὶ ὄχι συμβατικὲς) διακρίσεις φύσεως καὶ προσώπου, φύσεως καὶ ἐνεργειῶν. Οἱ διακρίσεις δηλώνουν, ἀλλὰ καὶ συγκεφαλαιώνουν τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός, τὸν καθολικὸ «τρόπον τῆς ὑπάρξεως» — καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος εἶναι τὸ πρόσωπο, ὡς ὑπαρκτικὴ ἐτερότητα ἐναντι τῶν κοινῶν γνωρισμάτων τῆς οὐσίας, καὶ τὰ ὄντα ὡς «πράγματα» - πεπραγμένα τοῦ προσώπου, ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν τῆς οὐσίας, ποὺ εἶναι πάντοτε προσωπικές.

Ἡ προσωπικὴ ἐτερότητα, ὡς ὁ τ ρ ὅ π ο ς μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι ἡ φύση ἢ οὐσία, προηγεῖται ἀπὸ κάθε νοητικὸ καθορισμὸ τῆς οὐσίας, ὀρίζει τὴν προτεραιότητα τοῦ προσώπου (καὶ τοῦ προσωπικοῦ χαρακτήρα τῶν «πραγμάτων») ἐναντι τῆς οὐσίας, τὴν προτεραιότητα ποὺ ἔχει ἡ ὑπαρξη σὲ σχέση μὲ τὴν κ α τ α ν ὄ η σ η τῶν ἀντι-κειμένων οὐσιῶν. Καὶ πραγματώνεται τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός τῆς ἐτερότητας τοῦ προσώπου ὡς ἔ κ - σ τ α σ η τῆς φυσικῆς ἀτομικότητας, ὡς δυναμικὴ ἀθυπέρβαση τῆς ὄντικῆς - ἀτομικῆς ὑπαρξης. Ἡ ἐκστατικὴ αὐτὴ ἀθυπέρβαση εἶναι πάντοτε ἀναφορικὴ, πάντοτε ἓνα γεγονός σχέσης καὶ

κοινωνίας, είναι ό έ ρ ω ς τών έλλήνων Πατέρων του Βυζαντίου, ή άσκητική αὐτοπαραίτηση καί καθολική άγαπητική αὐτοπροσφορά, άποκαλυπτική πάντοτε τής μοναδικότητας καί άνομοιότητας του προσώπου.

Όστόσο, παρά τήν προϋπόθεση αναφορᾶς στα πατερικά κείμενα τής βυζαντινής περιόδου, αὐτή ή μελέτη δέν είναι ιστορική. Υπάρχει τὸ υπόβαθρο μιᾶς πιὸ «προσωπικῆς» αναζήτησης στὴν ιστορική έδω άναδρομή: ή γραφή του βιβλίου νά δοκιμάση τὶς δυνατότητες τής σημερινῆς φιλοσοφικῆς όρολογίας, αλλά καί προβληματικῆς, στα όρια τής όντολογίας πὸν θεμελιώνουν οί πατερικοί όροι π ρ ό σ ω π ο καί έ ρ ω ς. Καί πιὸ συγκεκριμένα: ή μελέτη νά διερευνήση μιᾶ καταρχήν κοινή προϋπόθεση, πὸν φαίνεται νά υπάρχει (παράλληλα με θεμελιώδεις διαφορές) τόσο στὶς όντολογικῆς αντιλήψεις τών βυζαντινῶν Πατέρων όσο καί στὶς σημερινῆς όντολογικῆς αναζητήσεις, κυρίως τής φαινομενολογικῆς σχολῆς καί, ιδιαίτερα, τών «φιλοσόφων τής ύπάρξεως»: τὴν ἄρνηση προσδιορισμοῦ τής οὐσίας με κατηγορίες όντικῆς, ἄρνηση ταυτισμοῦ τής οὐσίας με τὴν ιδέα ή έννοια του όντος ως «καθόλου». Κυρίως ή στροφή του Heidegger στους Προσωκρατικούς καί τὸ καινούργιο (γιὰ τὴ Δύση) διάβασμα του Πλάτωνα καί του Ἀριστοτέλη πὸν ἐπιχείρησε, συνέβαλε οὐσιαστικά στὴν ἀποδέσμευση τής δυτικῆς σκέψης ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο πὸν δημιούργησε ή αντικειμενοποίηση (*Verdinglichung*) τής ἀλήθειας σὲ νοητικούς όρισμούς, ή *adaequatio rei et intellectus*.

Όπωσδήποτε, καί ή προσπάθεια του Heidegger (του τελευταίου μυστικοῦ τής οὐσίας στὴ Δύση) δέν ἔφτασε στὴν κατανόηση τής ἀλήθειας ως σ χ έ σ ε ω ς — στὴ γνωστικῆ προτεραιότητα πὸν αντιπροσωπεύει ή εμπειρία τής έρωτικῆς «ἐκπληξης», ή ἀποκάλυψη τής ἀλήθειας ως προσωπικῆς ἀμεσότητας — κατανόηση, πὸν ἔγινε τὸ βάθρο γιὰ όλόκληρη τὴν ἀποφατικῆ όντολογία τών Βυζαντινῶν. Καί ἦταν ἀναπόφευκτο στὴ θέση του αντικειμένου πὸν καταλύθηκε νά ἐμφανιστῆ ἀδυσώπητο τὸ μ η δ έ ν ως όντολογικῆ πραγματικότητα — ή «ἄλλη ὄψη» τής όντικῆς φανέρωσης —, ἀφοῦ ἀποκλείστηκε ή ὁδὸς πρὸς τὴν ἀλήθεια του π ρ ο σ ώ π ο υ, πὸν ἀναιρεῖ ἐπίσης τὴν αντικειμενικότητα, αλλά γιὰ νά βιωθῆ ή ἀμεσότητα τής ἀλήθειας ως άγαπητικῆς αὐτοπροσφορᾶς καί έρωτικῆς - άσκητικῆς γνώσεως.

Μέσα ἀπὸ αὐτές, περίπου, τὶς διαπιστώσεις διαμορφώθηκε ὁ στόχος τής μελέτης: Νά αναζητήση τὶς προεκτάσεις τής όντολογίας τών Βυζαντινῶν, δηλαδή τὶς ἀπαντήσεις πὸν αντιπροσωπεύει, σὲ σχέση με τὶς σύγχρονες αναζητήσεις στὸ χῶρο τής όντολογίας — αναζητήσεις, πὸν δέν είναι ἀφηρημένα καί ἄσχετα με τὸν ἀνθρώπινο βίο διανοήματα, αλλά ἐναγώνιες ἀναμετρήσεις με τὴν κρίση ένός όλόκληρου πολιτισμοῦ, βασισμένου στὴν αντικειμενικότητα καί χρησιμότητα τής ἀλήθειας, στὴ βασανιστικῆ ύποταγή του ἀνθρώπου σὲ αὐτὴ τὴ χρησιμότητα.

Ἔνα μέρος αὐτῆς τῆς ἐργασίας, σὲ ἀρχικὴ καὶ συνεπτυγμένη μορφή (μὲ πολὺ περιορισμένη ἀναφορὰ στὶς πηγές καὶ ἔμφαση στὴ συστηματικὴ διατύπωση τοῦ θέματος) ἀπετέλεσε τὴ διδακτορικὴ μου διατριβὴ στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μὲ τὸν τίτλο: *Τὸ ὄντολογικὸν περιεχόμενον τῆς Θεολογικῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου*.^{*} Ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ στάδια ἢ μία ἀπὸ τὶς φάσεις τῆς προσπάθειας γιὰ τὴ σπουδὴ τῶν θεμάτων ποὺ συνδέονται μὲ αὐτὴν ἐδῶ τὴ συγγραφὴ — ἀνάμεσα σὲ ἄλλες φάσεις ποὺ προηγήθηκαν καὶ σὲ ὅσες ἀκολούθησαν, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1966, περίπου, ποὺ πρωτοῦρχισε ἡ προσπάθεια, ὡς σήμερα. Καὶ δὲν θὰ μπορούσα νὰ πῶ πὼς οἱ σελίδες ποὺ τώρα διαβάζει ὁ ἀναγνώστης ἀντιπροσωπεύουν μιὰ τελικὴ διατύπωση. Ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα, ὅταν κάποτε ξεκινήσει, γίνεται ἀναπόφευκτα κεντρικὸ θέμα ζωῆς — δίψα ἢ ἐλπίδα γιὰ τὸ χάρισμα ἐμμοιῆς στὴν ἀκατάπαυστη κίνησι τῆς ψυχῆς «περὶ τὸ ταυτὸν καὶ ἐν καὶ μόνον».

X.I.

* Ἀθῆναι 1970, σελίδες 96. — Οἱ κριτικὲς ποὺ προκάλεσε ἡ δημοσίευσή αὐτῆς τῆς διατριβῆς, μοῦ στάθηκαν πολὺτιμη βοήθεια στὴ συνέχεια τῆς μελέτης μου. Θὰ ἤθελα ἰδιαιτέρω νὰ σημειώσω τὸ ἐμπειριστατωμένο μελέτημα τοῦ R. D. WILLIAMS, *The Theology of Personhood — A Study of the Thought of Christos Yannaras* (στὸ περιοδικὸ *Sobornost*, 6/6 - 1972, σελ. 115 - 130), ὅπως καὶ τὶς κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Philip SHERRARD (στὸ *Eastern Churches Review*, III | 3 - 1971, σελ. 356 - 357), τοῦ A. M. ALLCHIN (στὸ περιοδικὸ *Sobornost*, 6/1 - 1970, σελ. 53 - 54) καὶ τοῦ Ἱερομόναχου Καθηγητῆ Ἀθωνασίου ΓΙΕΒΤΙΤΣ (σὲ ἐκτενῆ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ του).